

Basal Statistik

Sammenligning af grupper, Variansanalyse i R

Lene Theil Skovgaard

17. februar 2020

1 / 116

Sammenligning af grupper

- ▶ Sammenligning af to grupper: T-test
- ▶ Dimensionering af undersøgelser
- ▶ Sammenligning af flere end to grupper: Ensidet variansanalyse
- ▶ Tosidet variansanalyse
- ▶ Appendix med kode

Home pages:

<http://publicifsv.sund.ku.dk/~sr/BasicStatistics>

E-mail: ltsk@sund.ku.dk

*: Siden er lidt teknisk

△: Siden gennemgås (nok) ikke

2 / 116

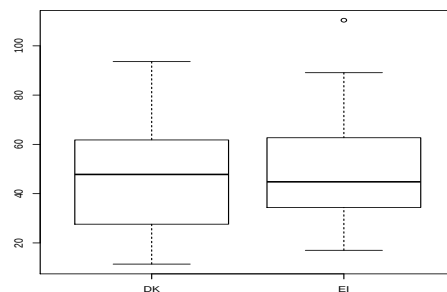
Vitamin D eksemplet

Er der forskel på vitamin D status for kvinder i Danmark og Irland?

Hvis der er en forskel på 5 nmol/l, vil det være af interesse.

Data fra `vitd` indlæses, se s. 99

```
vitd2 <- subset(vitd, category==2 & country %in% c("DK","EI"))
boxplot(VitaminD~factor(country), data=vitd2)
```


3 / 116

Praktisk håndtering af data

Der er tale om 94 datalinier, en for hver kvinde, men **to variable** for hver kvinde:

- ▶ Country (DK, EI)
- ▶ Vitamin D status, kaldet VitaminD eller bare VitD (Serum 25(OH)D, nmol/l)

Summary statistics, opdelt efter land

```
install.packages("doBy")
library(doBy)

vitd2$VitD = vitd2$VitaminD

summaryBy(VitD ~ country, data = vitd2,
FUN = function(x) { c(length=length(x), mean = mean(x,na.rm=T),
min = min(x,na.rm=T),max = max(x,na.rm=T),sd = sd(x,na.rm=T))})
```

	country	VitD.length	VitD.mean	VitD.min	VitD.max	VitD.sd
1	DK	53	47.16604	11.4	93.6	22.78292
2	EI	41	48.00732	17.0	110.4	20.22212

4 / 116

Model for uparret sammenligning

Antagelser:

- ▶ Alle observationerne er **uafhængige**
 - kun 1 måling pr. person
 - personerne har ikke noget med hinanden at gøre
- ▶ Der er **samme spredning**(varians) i de to grupper
 - bør checkes/sandsynliggøres
- ▶ Observationerne følger en **normalfordeling** i hver gruppe, med hver deres middelværdi, μ_1 hhv. μ_2

– og det er disse 2 middelværdier (μ_1 og μ_2), vi gerne vil sammenligne

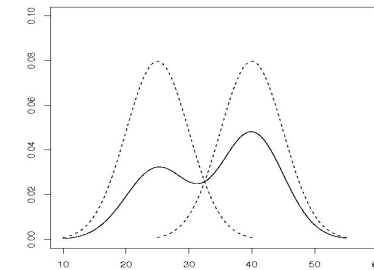
5 / 116

Normalfordelingsmodel for to grupper

Bemærk:

Selv hvis hver gruppe er *eksakt normalfordelt*:

er det “totalt set” slet ikke en normalfordeling!!
men en blanding af to

6 / 116

Uparret t-test i praksis

til sammenligning af to gennemsnit

```
vitd2 <- subset(vitd1, country %in% c("DK","EI"))
```

```
t.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)
```

giver et T-test *uden* antagelse om ens spredninger (Welch test)

Welch Two Sample t-test

```
data: vitd2$VitaminD by vitd2$country
t = -0.18922, df = 90.213, p-value = 0.8503
alternative hypothesis: true difference in means is not equal to 0
95 percent confidence interval:
 -9.673908  7.991349
sample estimates:
mean in group DK mean in group EI
      47.16604      48.00732
```

7 / 116

Ens eller uens spredninger?

Check af ens spredninger:

```
> var.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)
```

F test to compare two variances

```
data: VitaminD by country
F = 1.2693, num df = 52, denom df = 40, p-value = 0.4357
alternative hypothesis: true ratio of variances is not equal to 1
95 percent confidence interval:
 0.6952686  2.2646896
sample estimates:
ratio of variances
      1.269303
```

T-test *med* antagelse om ens spredninger:

```
> t.test(VitaminD ~ country, data=vitd2, var.equal=TRUE)
```

Two Sample t-test

```
data: VitaminD by country
t = -0.18634, df = 92, p-value = 0.8526
alternative hypothesis: true difference in means is not equal to 0
95 percent confidence interval:
 -9.807835  8.125276
```

8 / 116

Kommentarer til output

- ▶ Først udføres et Welch test *uden* antagelse om ens spredninger.
- ▶ Derefter checkes om vi kan tillade os at antage ens spredninger. Dette gøres her med et F-test (der er flere muligheder, som vi senere skal se), og vi finder $P=0.44$, som siger, at der ikke er noget, der taler imod ens spredninger.
- ▶ Endelig T-testet under *antagelse* om ens spredninger, specificeret ved option `var.equal=T`.

Under alle omstændigheder er $P = 0.85$, dvs. vi kan **ikke afvise, at middelværdierne er ens**.

9 / 116

*Hvad er det, der udregnes?

Estimat for forskel i middelværdier:

$$\hat{\mu}_1 - \hat{\mu}_2 = \bar{Y}_1 - \bar{Y}_2 = 48.01 - 47.17 = 0.84 \text{ nmol/l}$$

med tilhørende usikkerhed

$$\text{St.Err.}(\bar{Y}_1 - \bar{Y}_2) = \text{pooled SD} \sqrt{\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)} = 4.51$$

og teststørrelse

$$T = \frac{\bar{Y}_1 - \bar{Y}_2}{\text{St.Err.}(\bar{Y}_1 - \bar{Y}_2)} = -\frac{0.8413}{4.5147} = -0.19$$

som **under H_0** er t-fordelt med 92 frihedsgrader

10 / 116

Hvad betyder teststørrelsens fordeling? - **under H_0**

Vi forestiller os mange ens undersøgelser af stikprøver på 94 kvinder fra **samme land** (svarende til H_0 : ingen landeforskel):

1. Fordel tilfældigt 53 i en gruppe, 41 i en anden, $\Rightarrow t_1$
2. Fordel tilfældigt 53 i en gruppe, 41 i en anden, $\Rightarrow t_2$
3. Fordel tilfældigt 53 i en gruppe, 41 i en anden, $\Rightarrow t_3$
osv. osv.

Fordeling af t'erne? ... kan udregnes til $t(92)$...

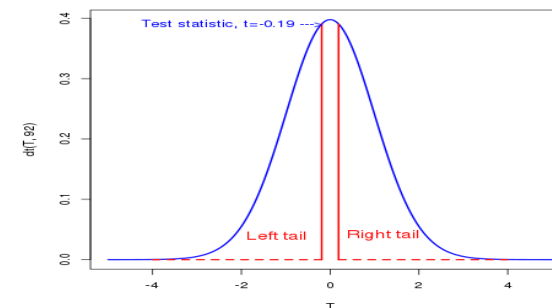
Vores faktiske T sammenlignes nu med denne fordeling,
Passer den pænt?

11 / 116

Fortolkning af P-værdi

t-fordelingen (Student fordelingen) med 92 frihedsgrader:

- ▶ Teststørrelsen -0.19 ses at ligge meget centralt i fordelingen
- ▶ Arealet af området med "værre teststørrelser" kaldes **halesandsynligheden**
- ▶ – og det er også **P-værdien**, her 0.85

12 / 116

Konklusion

- ▶ Der ser ikke ud til at være forskel på vitamin D status i de to lande
 - ▶ Vi fandt nemlig en teststørrelse, der passer pænt med dem, vi ville finde, hvis vi havde valgt kvinder fra *samme* land, altså hvor forskellene *udelukkende* var tilfældige
- ▶ Men kan vi nu være *sikre på*, at der ikke er nogen forskel?
 - ▶ **Nej**, konfidensintervallet siger, at forskellen mellem de to lande med 95% sandsynlighed ligger mellem 8.13 i Danmarks favør og 9.81 i Irlands favør.
- ▶ Vi kan altså **ikke udelukke en forskel på 5 nmol/l**, som var det, vi ønskede at finde ud af...
- ▶ Vi skal måske prøve en større undersøgelse...

13 / 116

Signifikansbegrebet

Statistisk signifikans afhænger af:

- ▶ sand forskel
- ▶ antal observationer
- ▶ den *tilfældige variation*, dvs. den biologiske variation
- ▶ signifikansniveau

“Videnskabelig” signifikans afhænger af:

- ▶ størrelsen af den påviste forskel

14 / 116

Tænkt eksempel

To aktive behandlinger: A og B, vs. Placebo: P

Resultater fra to trials:

1. trial: A signifikant bedre end P ($n=100$)
2. trial: B *ikke* signifikant bedre end P ($n=50$)

Konklusion:

A er bedre end B ???

Nej, ikke nødvendigvis.

15 / 116

Hvis der ikke er signifikans

kan det skyldes

- ▶ At der ikke er en forskel
- ▶ At forskellen er så lille, at den er vanskelig at opdage
- ▶ At variationen er så stor, at en evt. forskel drukner
- ▶ At materialet er for lille til at kunne påvise nogensomhelst forskel af interesse.

Kan vi så konkludere, at der ikke er forskel?

Nej!!, ikke nødvendigvis

Se på konfidensintervallet for forskellen

16 / 116

Vurdering af konfidensintervaller

Konfidensintervaller for hver behandling for sig

- ▶ siger noget om den mulige effekt af *denne* behandling
- ▶ kan kun *some tider* benyttes til at vurdere forskel på behandlinger
 - ▶ Hvis konfidensintervallerne *ikke* overlapper, er der signifikant forskel
 - ▶ Hvis estimatet for den ene behandlingseffekt er indeholdt i konfidensintervallet for den anden, så er der *ikke* signifikant forskel
 - ▶ At konfidensintervallerne blot overlapper, kan *ikke* benyttes til at argumentere for *ingen signifikans*,

Se på konfidensintervallet for forskellen

17 / 116

Risiko for fejlkonklusioner

Signifikansniveauet α (sædvanligvis 0.05) angiver den risiko, vi er villige til at løbe for at *forkaste en sand nulhypotese*, også betegnet som **fejl af type I**.

	accept	forkast
H_0 sand	$1-\alpha$	α fejl af type I
H_0 falsk	β fejl af type II	$1-\beta$ styrke

$1-\beta$ kaldes **styrken**, den angiver sandsynligheden for at forkaste en *falsk* hypotese.

18 / 116

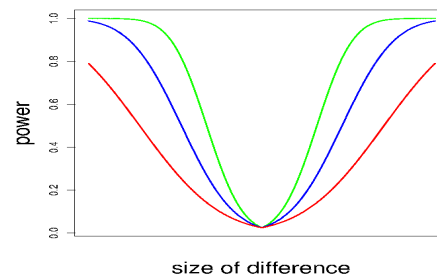
Styrke

Men hvad betyder " H_0 falsk"? Hvor store forskelle er der?

På figuren er *n* lille, *n* større, *n* størst

Styrkefunktion:

'Hvis forskellen er xx, hvad er så styrken, dvs. sandsynligheden for at opdage denne forskel – på 5% niveau'?

Styrken er en funktion af forskellen - og af antallet af observationer

19 / 116

Vigtigt

- ▶ Styrken udregnes for at **dimensionere** en undersøgelse
- ▶ Når resultaterne er i hus, præsenteres i stedet **konfidensintervaller**
- ▶ Post-hoc styrkebetragtninger giver kun mening, hvis man skal i gang med en ny undersøgelse
 - som f.eks. for vitamin D, fordi resultatet var inkonklusivt

20 / 116

Dimensionering af undersøgelser

Hvor mange patienter skal vi medtage?

Dette afhænger naturligvis af datas forventede beskaffenhed, samt af, hvad man ønsker at opnå:

- ▶ Hvilken forskel i respons er vi interesserede i at opdage?
Fastsæt **MIREDIF** (mindste relevante differens)
– her skal der tænkes - ikke regnes
- ▶ Med hvilken sandsynlighed (**styrke = power**)?
- ▶ På hvilket signifikansniveau?
- ▶ Hvor stor er **spredningen** (den biologiske variation)?

21 / 116

Hvordan skaffer man de nødvendige oplysninger?

- ▶ Klinisk relevant forskel (MIREDIF)
Dette er noget, man **fastsætter** ud fra teoretiske/praktiske overvejelser om, hvilken forskel, der skønnes at være stor nok til at være vigtig.
Det er altså **ikke** noget, man skal *regne* sig frem til!
Her var vi interesseret i at kunne påvise forskellen, hvis den oversteg 5 nmol/l
- ▶ Styrke: bør være stor, mindst 80%
- ▶ Signifikansniveau: Sædvanligvis 5%
 - ▶ I tilfælde af mange sammenligninger, eller hvis det kan have fatale konsekvenser at forkaste en sand hypotese, bør det sættes lavere, f.eks. 1%
- ▶ Spredning:
Dette er det sværeste, se næste side

22 / 116

Fornuftigt gæt på spredning

kan være ganske vanskeligt og kræver sædvanligvis et pilot-studie.

Her benytter vi pakken `TeachingDemos` med funktionen `sigma.test`, som kan give os konfidensgrænser på de spredningsestimater, vi allerede har fra vores data:

```
install.packages("TeachingDemos")
library(TeachingDemos)

> sqrt(sigma.test(vitd2$VitaminD[vitd2$country=="DK"], sigma = 1)$conf.int)
[1] 19.12291 28.18872
attr(,"conf.level")
[1] 0.95
> sqrt(sigma.test(vitd2$VitaminD[vitd2$country=="EI"], sigma = 1)$conf.int)
[1] 16.60262 25.87426
attr(,"conf.level")
[1] 0.95
```

For at være på den sikre side, bør vi vælge et spredningsskøn på 25 eller 28, hvorimod 20-22 let kan vise sig at være for lavt

23 / 116

Dimensionering i praksis

Der findes mange web-sider til at gøre dette, men i R kan man benytte

```
power.t.test(n = NULL, delta = 5,
             sd = 20, sig.level = 0.05,
             power = 0.8,
             type = c("two.sample"),
             alternative = c("two.sided"))
```

Tilsyneladende kan man kun udføre en enkelt dimensionering ad gangen, så vi sammenfatter 4 forskellige af disse på næste side.

24 / 116

Output fra dimensionering

```
p1=power.t.test(n = NULL, delta = 5, sd = 20, power = 0.8)$n
p2=power.t.test(n = NULL, delta = 5, sd = 28, power = 0.8)$n
p3=power.t.test(n = NULL, delta = 5, sd = 20, power = 0.9)$n
p4=power.t.test(n = NULL, delta = 5, sd = 28, power = 0.9)$n
antal=c(p1,p2,p3,p4)
```

```
delta=rep(5,4)
sd=rep(c(20,28),2)
power=c(rep(0.8,2),rep(0.9,2))
```

```
> cbind(delta, sd, power, antal)
      delta sd power  antal
[1,]     5 20   0.8 252.1281
[2,]     5 28   0.8 493.2439
[3,]     5 20   0.9 337.2008
[4,]     5 28   0.9 659.9874
```

Vi skal altså op på ca. 500 personer **fra hvert land** for at kunne detektere en forskel af den relevante størrelse.

25 / 116

Vigtigheden af antagelserne for uparret sammenligning

- ▶ **Uafhængighed**: meget vigtig
Hvis enkelte målinger (en lille procentdel) viser sig at stamme fra samme person eller nært beslægtede individer, gør det næppe nogen stor skade, men *hvis designet er parret*, eller der konsekvent er flere målinger på hvert individ, kan det have dramatiske konsekvenser
Kodeordet her er **gentagne målinger = repeated measurements**
- ▶ **Ens spredninger**: relativt vigtig, specielt hvis grupperne ikke har nogenlunde samme størrelse
- ▶ Normalfordelingen: ikke så vigtig, specielt hvis grupperne er store, eller har nogenlunde samme størrelse (afvigelse mindre end en faktor 1.5)

26 / 116

Hvis antagelserne (slet) ikke holder

- ▶ **Uafhængighed**:
Brug metoder fra “repeated measurements”
- ▶ **Ens spredninger**:
 - ▶ Brug test og konfidensintervaller, fremkommet med Welch test
 - ▶ Transformer outcome variabel
- ▶ **Normalfordeling**:
 - ▶ Transformer outcome variabel
 - ▶ Lav et ikke-parametrisk test (non-parametrisk)

27 / 116

△ Nonparametrisk uparret sammenligning

- ▶ **Mann-Whitney test**
tester om sandsynligheden for, at den ene gruppe resulterer i større værdier end den anden, er 0.5
eller om medianerne er ens
(hvis der kun er tale om en forskydning)
Her giver Mann-Whitney $P=0.91$, men intet konfidensinterval (se s. 29-30)
- ▶ **Permutationstest**
en ide, der kan benyttes i mange sammenhænge, men som fører for vidt her, da det involverer simulationer....

28 / 116

△ Nonparametrisk uparret test i praksis

Mann-Whitney test, også kaldet **Wilcoxon two-sample test**, eller mere generelt, for flere end to grupper: **Kruskal-Wallis test**

```
wilcox.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)
```

For små samples vil man med fordel kunne anvende den **eksakte** udgave:

```
install.packages("exactRankTests")
library(exactRankTests)

wilcox.exact(VitaminD ~ country, exact=T, data=vitd2)
```

29 / 116

△ Output fra Mann-Whitney test

Approksimativt:

```
> wilcox.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)

Wilcoxon rank sum test with continuity correction

data: VitaminD by country
W = 1071.5, p-value = 0.912
alternative hypothesis: true location shift is not equal to 0
```

Eksakt:

```
> wilcox.exact(VitaminD ~ country, exact=T, data=vitd2)

Exact Wilcoxon rank sum test

data: VitaminD by country
W = 1071.5, p-value = 0.9109
alternative hypothesis: true mu is not equal to 0
```

30 / 116

Husk at skelne parret fra uparret

Som regel gør det ingen synderlig forskel i *P-værdi* om man benytter parametriske eller non-parametriske metoder.

Men **det er vigtigt at respektere sit design!**

Eks: Målemetoderne MF og SV (fra forelæsningen sidste uge):

Parret T-test:

$$t = 0.16, \quad f = 20$$

$$P = 0.88$$

Sikkerhedsinterval:

$$(-2.93 \text{ cm}^3, 3.41 \text{ cm}^3)$$

Uparrert T-test (galt):

$$t = 0.04, \quad f = 40$$

$$P = 0.97$$

Sikkerhedsinterval:

$$(-12.71 \text{ cm}^3, 13.19 \text{ cm}^3)$$

31 / 116

T-test kontra non-parametrisk alternativ

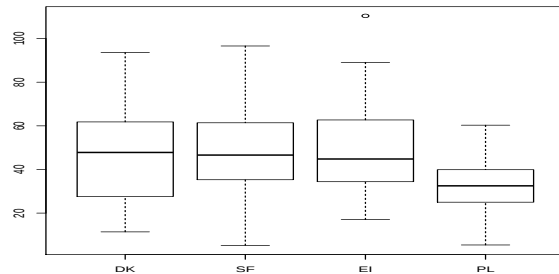
- ▶ T-test giver pr. automatik et konfidensinterval for forskellen på middelværdierne
- ▶ Man skal sno sig - og have stor tålmodighed - for at få et konfidensinterval baseret på et non-parametrisk test
- ▶ T-testet er lidt stærkere, dvs. man kan nøjes med lidt færre observationer
- men det er jo fordi man lægger en *antagelse* ind i stedet for...
- ▶ Man skal ikke være så bange for normalfordelingsantagelsen, for det er i virkeligheden kun gennemsnittene, der behøver at være pænt normalfordelte, og det er de sædvanligvis, når man har mange observationer i hver gruppe
- ▶ Det er kun, hvis man skal udtale sig om **enkeltindivider**, at man skal være forsigtig med normalfordelingsantagelsen, altså ved **prediktioner** og **diagnostik**.

32 / 116

Vitamin D i alle 4 lande

```
boxplot(VitaminD~factor(country), data=vitd1)
```


Polen synes at ligge lavere, både i niveau og spredning.

33 / 116

Sammenligning af alle 4 lande

- ▶ Vi har set, at Danmark og Irland ikke adskiller sig signifikant fra hinanden
- ▶ Er det simpelthen sådan, at alle landene er mere eller mindre identisk mht vitamin D status?
- ▶ Man kunne sammenligne alle landene parvis, men det er **farligt** pga risikoen for **massesignifikans** (kommer senere...)

I stedet kan man se på hypotesen om ens middelværdier for alle lande under et:

$$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4 \quad (= \mu)$$

Det kaldes **ensidet variansanalyse** eller **one-way anova**

34 / 116

Ensidet variansanalyse, ANOVA

- ▶ **ensidet**: fordi der kun er **et** inddelingskriterium, f.eks. som her country
- ▶ **variansanalyse**: fordi man sammenligner variansen *mellem grupper* med variansen *indenfor grupper*

Summary statistics for de 4 grupper:

	country	VitD.length	VitD.mean	VitD.sd	VitD.var
1	DK	53	47.16604	22.78292	519.0615
2	SF	54	47.99074	18.72471	350.6148
3	EI	41	48.00732	20.22212	408.9342
4	PL	65	32.56154	12.46448	155.3633

Poolet varians (vægtet gennemsnit): $343.897 = 18.54^2$
 Varians mellem de 4 gennemsnit: $3457.997 = 58.80^2$

35 / 116

Antagelser for ensidet ANOVA

- ▶ Alle observationer er **uafhængige** (personerne går ikke igen flere gange, er ikke tvillinger o.l.)
- ▶ Der er **samme spredning** (samme varians, dvs. biologisk variation) i alle grupper
- ▶ Inden for hver gruppe er observationerne **normalfordelt**

Disse antagelser bør checkes *efter* estimationen, (fordi man benytter størrelser fra selve analysen) men *før* fortolkningen.

36 / 116

Ensidet ANOVA i praksis

Man kan med fordel **undlade at benytte proceduren** `aov`, og i stedet bruge den mere generelle `lm`, her suppleret med test for varianshomogenitet:

```
model1 = lm(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF"),
            data=vitd1, na.action=na.exclude)
```

```
bartlett.test(VitaminD ~ country, data=vitd1)
```

```
install.packages("lawstat")
library(lawstat)
```

```
levene.test(vitd1$VitaminD, vitd1$country)
```

37 / 116

Bemærkninger til kode på forrige side

- ▶ I `model1` vælges SF som reference, for at få samme output som i SAS. I R vælges ellers pr. default det første land i alfabetet.
- ▶ Bartlett's test undersøger, om der er signifikant forskel på varianserne for de involverede lande. Testet er ret sensibelt mht normalfordelingsantagelsen.
- ▶ Levene's test er også et test for varianshomogenitet, og det er mere robust overfor normalfordelingsantagelsen. Det kræver dog den ekstra pakke `lawstat`.

38 / 116

Output fra ensidet ANOVA

Variansanalysetabellen (**den mindre brugbare del**):

```
> anova(model1)
Analysis of Variance Table

Response: VitaminD
              Df Sum Sq Mean Sq F value    Pr(>F)
relevel(country, ref = "SF")  3  10374   3458.0  10.055 3.227e-06 ***
Residuals                  209  71874    343.9
```

Denne giver testet for ens middelværdier ($P = 3.227 \times 10^{-6}$), men kan ellers **ikke kan bruges til så forfærdeligt meget**.

39 / 116

Output, fortsat

Nu den mere brugbare del:

```
> summary(model1)

Call:
lm(formula = VitaminD ~ relevel(country, ref = "SF"), data = vitd1,
    na.action = na.exclude)

Coefficients:
              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)      47.99074    2.52358   19.017 < 2e-16 ***
relevel(country, ref = "SF")DK  -0.82470    3.58568   -0.230  0.818
relevel(country, ref = "SF")EI   0.01658    3.84138    0.004  0.997
relevel(country, ref = "SF")PL -15.42920    3.41455  -4.519 1.04e-05 ***

Residual standard error: 18.54 on 209 degrees of freedom
Multiple R-squared:  0.1261, Adjusted R-squared:  0.1136
F-statistic: 10.06 on 3 and 209 DF,  p-value: 3.227e-06

> confint(model1)
              2.5 %    97.5 %
(Intercept)  43.015807  52.965675
relevel(country, ref = "SF")DK  -7.893431  6.244025
relevel(country, ref = "SF")EI  -7.556236  7.589389
relevel(country, ref = "SF")PL -22.160583 -8.697822
```

med fortolkning på de følgende sider

40 / 116

Bemærkninger til output, I

- ▶ **Variansanalysetabellen s. 39** giver **F-testet** for test af ens middelværdier i de 4 grupper, med tilhørende P-værdi. Her er $P = 3.227 \times 10^{-6}$, dvs. de 4 middelværdier kan *ikke* antages at være ens.
- ▶ **Spredningen $\sigma \sim s$** , Residual standard error: Den poolede variation for de 4 grupper=lande, ses s. 40 at være 18.54

Vi forkaster nulhypotesen om ens middelværdier, hvis **variationen mellem grupper** er for stor
i forhold til **variationen indenfor grupper**,
for så tyder det på en **reel forskel** mellem grupperne.

41 / 116

Bemærkninger til output, II

Estimater fra s. 40:

- ▶ (Intercept) svarer til **niveauet** for **referencegruppen** (normalt første gruppe, alfabetisk eller numerisk), men her eksplicit valgt som Finland (SF)
- ▶ Estimatet ud for f.eks. country DK er **forskellen i niveau** mellem DK og SF (referencegruppen)

42 / 116

Modelantagelse 1: Uafhængighed

Dette er noget, man skal **vide**

- ▶ ingen tvillinger, søskende etc.
- ▶ kun *en* observation for hver person (ellers hører det hjemme under emnet "Korrelerede målinger", kursets sidste emne)

Hvis observationerne er **korrelerede** (afhængige af hinanden), kan man få **ganske betydelige fejl** i sin analyse, hovedsagelig i form af forkerte standard errors og dermed forkerte konfidensintervaller og P-værdier, og altså i sidste konsekvens forkerte konklusioner.

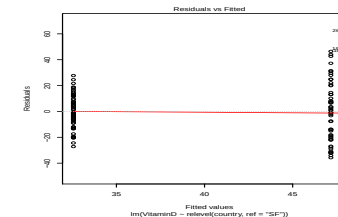
43 / 116

Modelantagelse 2: Identiske spredninger i grupperne

Kaldes som regel **varianshomogenitet**, og checkes ud fra

- ▶ Scatter plot eller Box plot af selve observationerne
- ▶ Test af hypotese om ens varianser (Bartlett's eller Levenes test, se side 37 og 45)
- ▶ Residualer tegnet op mod predikterede (=forventede=fittede) værdier, skal være *jævnt*

Dette er en del af den halvautomatiske grafik i R, se. s. 47

44 / 116

Levenes test for identiske spredninger

Vi har allerede set, at Polen måske har mindre spredning end de andre tre lande - men det *kunne* jo være en tilfældighed.

Her ser vi på Levenes test (se også side 37):

```
> levene.test(vitd1$VitaminD, vitd1$country)
```

modified robust Brown-Forsythe Levene-type test based on the absolute deviations from the median

data: vitd1\$VitaminD

Test Statistic = 6.4484, p-value = 0.0003394

Ved sammenligning af de 4 variansestimater fås en P-værdi på $P=0.0003$, og altså **kraftig signifikans!**

Dette vil vi gerne gøre noget ved lige om lidt (s. 49).

45 / 116

Modelantagelse 3: Normalfordelingsantagelsen

Det er antaget, at observationerne følger en normalfordeling *inden for hver gruppe*. Dette kan checkes:

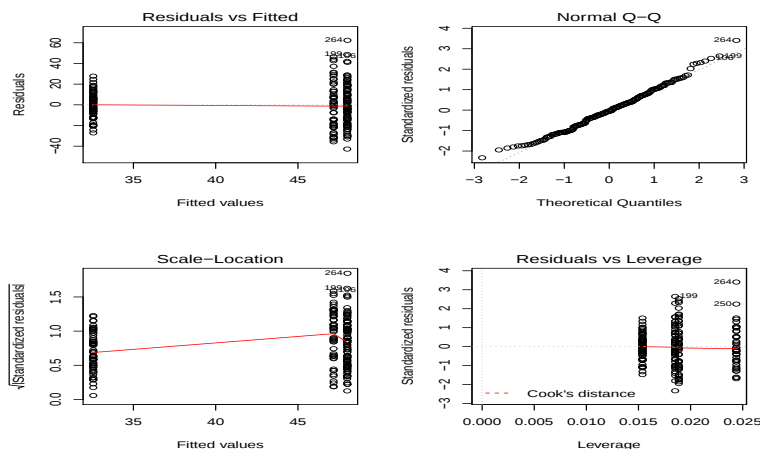
- ▶ ved at tegne histogrammer eller fraktildiagrammer for hver gruppe (kun hvis man har rigtig mange observationer)
- ▶ ved at tegne histogram eller fraktildiagram for *residualerne* = "*observation - fittet værdi*" som her blot er observation minus det relevante gruppegennemsnit
- ▶ Det er **ikke særligt informativt med normalfordelingstest**
 - ▶ Hvis man har mange observationer, bliver det stort set altid forkastet - uden at det betyder noget i praksis
 - ▶ Hvis man har få observationer, bliver det stort set altid godkendt - uden at man derved har påvist at der er tale om en normalfordeling

46 / 116

Modelkontrol: Diagnostics Panel

Halvautomatisk plot i R, se s. 107

47 / 116

Bemærkninger til Diagnostics Panel

Foreløbig beskæftiger vi os kun med de øverste plots på s. 47

- ▶ Figuren til venstre: residualer mod predikterede værdier
Har de samme spredning?
Næh, den stiger vist lidt med den predikterede værdi
- ▶ Figuren til højre: Fraktildiagram af residualerne: **Ser de normalfordelte ud?**
Næsten, dog lidt "hængekøje" = skævhed = hale mod højre

48 / 116

Hvad gør vi ved forskellen i spredninger?

- ▶ Er det slemt? Tja, ikke at dømme ud fra grafikken....
- ▶ Kan vi slippe for forudsætningen ligesom for T-testet?

Ja: vi kan lave et `welch` test i stedet for, se s. 108

```
> welch.test(VitaminD ~ country, data=vitd1)
```

```
Welch's Heteroscedastic F Test
```

```
-----
data : VitaminD and country
```

```
statistic : 14.64244
num df    : 3
denom df   : 102.3286
p.value    : 5.270896e-08
```

```
Result    : Difference is statistically significant.
-----
```

Vi kan altså godt føle os sikre på den fundne forskel

- men vi får ikke revideret vores sammenligninger landene imellem....

49 / 116

Konklusion...?

- ▶ Modellen er ikke helt rimelig
- ▶ F -test viser dog helt klart en forskel på middelværdien af vitamin D i de fire lande,

men var det i virkeligheden det, vi gerne ville vide?

Eller ville vi hellere vide, hvilke lande, der adskiller sig fra hvilke andre?

– og hvor store forskellene er?

50 / 116

Multiple sammenligninger

Parvise t -test giver problemer med **massesignifikans**

Hvis man sammenligner k grupper (lande) parvist, er der $m = k(k-1)/2$ mulige test, hver med signifikansniveau $\alpha = 0.05$.

Den *totale* risiko for at begå en type 1 fejl er derfor reelt væsentlig højere, **men hvor høj?**

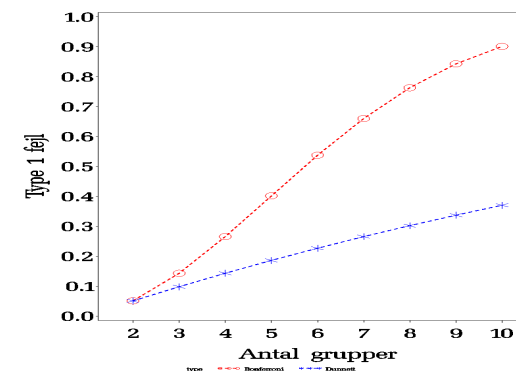
Hvis testene var uafhængige af hinanden (det er de dog ikke), ville signifikansniveauet være: $1 - (1 - \alpha)^m$,

f.eks. som her, for $k=4$: 0.26

51 / 116

Type 1 fejl ved uafhængige multiple sammenligninger

- ▶ **Øverste graf:** Alle grupper sammenlignes med **alle andre**
- ▶ **Nederste graf:**
Alle grupper sammenlignes med **en enkelt kontrolgruppe**

52 / 116

Korrektion for multiple sammenligninger

▶ Bonferroni

- ▶ benytter signifikansniveau $\frac{\alpha}{m}$
- ▶ stærkt konservativ, dvs. for høje P-værdier (lav styrke)

▶ Sidak

- ▶ benytter signifikansniveau $1 - (1 - \alpha)^{\frac{1}{m}} \approx \frac{\alpha}{m}$ for små m
- ▶ lidt mindre konservativ, men stadig ret lav styrke

▶ Tukey eller Games-Howell

- ▶ sidstnævnte i tilfælde af uens varianser
- ▶ giver større styrke

▶ Dunnett

- ▶ korrigerer kun for test mod referencegruppe (typisk en kontrolgruppe eller 'tid 0')

53 / 116

Hvilken korrektion skal man vælge?

Dette er et meget vanskeligt spørgsmål, fordi:

- ▶ Der findes rigtig mange
- ▶ med hver deres fordele og ulemper

og hvilke (hvor mange) tests skal man korrigere for?

- ▶ dem i denne publikation?
- ▶ alle de, der vedrører dette projekt?
- ▶ hele min videnskabelige produktion?
- ▶ mine kollegers? ..?

54 / 116

Hvilken korrektion skal man vælge?, II

Jeg bruger oftest Tukey (eller Dunnett), fordi:

- ▶ Den sikrer lav type 1 fejls risiko
- ▶ Den tillader forskelle i gruppestørrelse

men den tillader ikke *vilkårlige sammenligninger*, f.eks. Polen mod gruppen bestående af de 3 andre (i så fald skal man bruge [Scheffee](#))

Hvis det ikke drejer sig om en one-way anova, kan man altid pr. håndkraft benytte Bonferroni (eller Sidak).

55 / 116

△ Korrektion for massesignifikans i praksis

f.eks. [Tukey-korrektion](#):

Her er man nødt til at starte med aov-funktionen:

```
model2 = aov(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF"),
             data=vitd1, na.action=na.exclude)
```

```
TukeyHSD(model2)
```

hvorefter man kan skrive

```
model2 = aov(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF"),
             data=vitd1, na.action=na.exclude)
```

```
TukeyHSD(model2)
```

56 / 116

Tukey korrektion for sammenlingning af lande

```
> TukeyHSD(model2)
  Tukey multiple comparisons of means
    95% family-wise confidence level

Fit: aov(formula = VitaminD ~ relevel(country, ref = "SF"),
  data = vitd1, na.action = na.exclude)

$'relevel(country, ref = "SF")'
      diff      lwr      upr    p adj
DK-SF -0.82470300 -10.11096  8.461553 0.9957015
EI-SF  0.01657633  -9.93190  9.965052 1.0000000
PL-SF -15.42920228 -24.27228 -6.586124 0.0000612
EI-DK  0.84127934  -9.14762 10.830178 0.9963264
PL-DK -14.60449927 -23.49303 -5.715969 0.0001838
PL-EI -15.44577861 -25.02407 -5.867491 0.0002529
```

57 / 116

Kommentarer til Tukey korrektion

Selv om Tukey-korrektionen ikke er optimal pga de uens varianser, er P-værdierne så tydelige, at vi kan tillade os at konkludere, at:

- ▶ Land PL=Polen adskiller sig signifikant fra de 3 øvrige.
- ▶ Herudover er der ingen forskelle, dvs. Danmark, Irland og Finland adskiller sig ikke parvist fra hinanden

Eksempelvis finder vi **Finland vs. Polen**:

- ▶ Sammenligning fra 1m (s. 40): 15.43 (8.70, 22.16)
- ▶ Tukey-korrigeret: 15.43 (6.59, 24.27)

Bemærk, at korrektionen gør CI bredere

58 / 116

ANOVA vs Multiple Sammenligninger (MS)

- ▶ Kan man risikere, at ANOVA er insignifikant, men at parvise tests findes signifikante?
Ja, nemt, fordi ANOVA er et svagt test pga mange frihedsgrader
Også efter Tukey-korrektion? Formentlig
- ▶ Kan man risikere at ANOVA er signifikant, uden at der er nogensomhelst parvise T-tests, der er signifikante?
Formentlig *kun*, hvis de er Tukey-korrigerede...?
- ▶ Er vi overhovedet interesseret i ANOVA?
– eller skal vi bare gå direkte til parvise sammenligninger?
Det kunne vi godt, men de laves i praksis i tilslutning til ANOVA'en, såe....

59 / 116

Hvis antagelserne ikke holder

- ▶ Vægtet analyse (Welch's test, som vi så tidligere)
- ▶ Transformation (ofte logaritmer)
kan afhjælpe såvel variansinhomogenitet som dårlig normalfordelingstilpasning
- ▶ Non-parametrisk sammenligning
 - ▶ Kruskal-Wallis test
 - ▶ (Permutationstest)

Husk: Antagelserne er ikke altid lige vigtige, vigtigst når man skal udtale sig om enkeltindivider

60 / 116

Non-parametrisk Kruskal-Wallis test

Udvidelse af Mann-Whitney testet til flere end 2 grupper

```
> kruskal.test(VitaminD ~ country, data=vitd1)
```

Kruskal-Wallis rank sum test

```
data: VitaminD by country
Kruskal-Wallis chi-squared = 26.682, df = 3, p-value = 6.864e-06
```

Bemærk:

- ▶ Dette er et approksimativt test
- ▶ Man kan også (i hvert fald i SAS) få en eksakt vurdering af teststørrelsen, men **pas på i tilfælde af store materialer** (som f.eks. her)

Det kan tage forfærdeligt lang tid

61 / 116

Sammenligning af Finland og Polen

...som om vi kun havde disse to lande, dvs. et T-test:

```
vitd3 <- subset(vitd1, country %in% c("SF", "PL"))
t.test(VitaminD ~ country, data=vitd3)
```

som giver os forskellen Finland vs. Polen:
15.43 (9.51, 21.35), $P < 0.0001$

Bemærk: Samme estimat som tidligere, men **smallere konfidensgrænser** (se s. 40). **Hvorfor?**

Og hvorfor mon der er den forskel?

Kan de godt lide sol i Finland?

62 / 116

Solvaner i Finland og Polen

Vi definerer en variabel sol (se kode s. 111) som

- 0 Solhadere: Folk, der undgår solen (sunexp=1)
- 1 Solelskere: Folk, der godt kan lide solen (sunexp=2,3)

Der kunne være **confounding** mellem land og solvaner

En simpel optælling af solelskere (se s. 111) giver:

Finland: 40 ud af 54, dvs. 74.1%

Polen: 39 ud af 65, dvs. 60.0%

Kan denne forskel i sol-præferencer være forklaringen på forskellen i Vitamin-D?

63 / 116

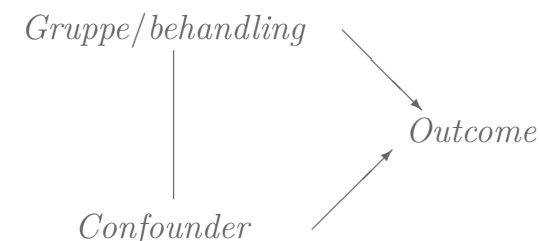

Confoundere

En confounder er en variabel, som

- ▶ har en effekt på outcome
- ▶ er relateret til gruppen (dvs. der er forskel på værdierne i de to grupper)
- ▶ men er ikke en direkte konsekvens af gruppen

En sådan variabel kan give **"bias"** (meget mere om dette senere).

64 / 116

Mediator variabel

En mediator er en variabel, som

- ▶ har en effekt på outcome
- ▶ er relateret til gruppen
som en direkte konsekvens af denne

Modeller med og uden en sådan variabel kan have helt forskellig fortolkning!

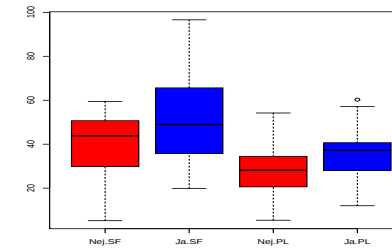
Er solvaner en mediator?

65 / 116

Har solvanerne overhovedet en betydning?

Se kode s. 112

Sammenligning af blå og røde bokse tyder på en positiv effekt af sol - som ventet

66 / 116

Hvordan korrigerer vi for forskelle i solvaner?

Vi vil gerne sammenligne folk fra Finland og folk fra Polen, som har samme forhold til solen, uanset hvad dette forhold måtte være.

Vi siger, at vi fastholder værdien af solvaner, når vi vurderer forskellen mellem landene.

Her antages altså samme forskel på landene uanset solvaner eller

samme effekt af solvaner i de to lande

67 / 116

Tosidet variansanalyse: Additiv model

Tosidet, fordi der nu er to inddelingskriterier:

- ▶ Land: Finland, Polen
- ▶ Solvaner: Kan lide / kan ikke lide

Additiv betyder: Uden interaktion
(vedr. interaktion, se. s. 75ff)

Vi vil sammenligne folk fra Finland og Polen, der har samme præference for sol, dvs.

- ▶ 14 finner vs. 26 polakker, der ikke kan lide sol
- ▶ 40 finner vs. 39 polakker, der godt kan lide sol

og disse to forskelle pooles så til en generel forskel på landene.

68 / 116

To-sidet ANOVA i praksis

```
model2 = lm(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF") + sol,
            data=vitd3, na.action=na.exclude)
```

som giver outputtet

```
> anova(model2)
Analysis of Variance Table

Response: VitaminD

            Df Sum Sq Mean Sq F value    Pr(>F)    
relevel(country, ref = "SF")  1  7021.8  7021.8 30.2441 2.301e-07 ***
sol                          1   1594.1  1594.1  6.8662 0.009959 ** 
Residuals                   116 26931.7    232.2                      
---

```

med fortolkning s. 71

69 / 116

Output fra 2-sidet ANOVA af Vitamin D, fortsat

```
> summary(model2)

Call:
lm(formula = VitaminD ~ relevel(country, ref = "SF") + sol, data = vitd3,
    na.action = na.exclude)

Coefficients:
            Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)      42.187      3.034   13.90 < 2e-16 ***
relevel(country, ref = "SF")PL -14.327      2.837  -5.05 1.66e-06 ***
solJa              7.835      2.990    2.62 0.00996 **

Residual standard error: 15.24 on 116 degrees of freedom
Multiple R-squared:  0.2424, Adjusted R-squared:  0.2293 
F-statistic: 18.56 on 2 and 116 DF,  p-value: 1.019e-07

> confint(model2)

            2.5 %      97.5 %
(Intercept)    36.17819  48.196315
relevel(country, ref = "SF")PL -19.94550 -8.707574
solJa           1.91274  13.756684
```

70 / 116

Fortolkning af 2-sidet ANOVA

Effekter:

- Finland vs. Polen, **for fastholdte solvaner**:
Finland estimeres til at ligge 14.33 nmol/l højere end Polen, med 95% CI: (8.71, 19.95)
Dette afviger noget fra T-testet (s. 62), hvor vi fik estimatet 15.43, med 95% CI: (9.51, 21.35).
Vi fik her **indsnævret konfidensintervallet** en anelse fordi **vi fjernede noget af residualvariationen**
- Folk, der kan lide sol har et 7.83 højere niveau end de **fra samme land**, som ikke kan lide sol, med 95% CI: (1.91, 13.76), $P=0.01$

71 / 116

Vurdering af Finland vs. Polen

Model indeholder	estimat	CI
kun country (T-test)	15.43	(9.51, 21.35)
solvaner og land	14.33	(8.71, 19.95)
SF vs. PL, solelskere	16.40	(9.37, 23.43)
SF vs. PL, solhadere	9.82	(-0.47, 20.11)

Foreløbig har vi antaget, at forskellen på landene er den samme, uanset solvaner, dvs. at der **ikke er nogen interaktion**.

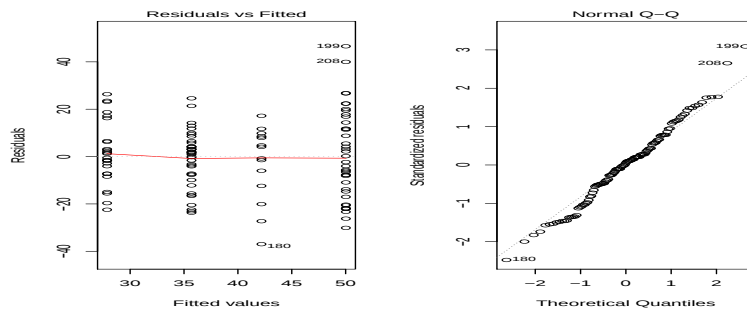
De to sidste rækker i tabellen antyder, at dette *måske ikke er rimeligt*, fordi forskellen på landene er noget større for solelskere end for solhadere.

72 / 116

Modelkontrolplots

Se kode s. 114

Intet specielt mønster her

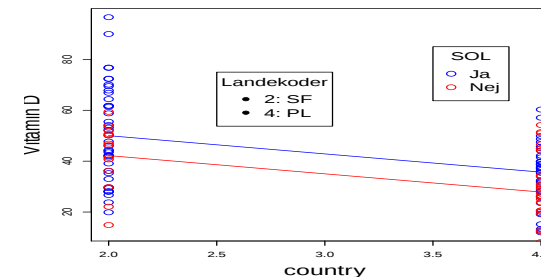
Disse to figurer viser en udmærket tilpasning af normalfordelingen.

73 / 116

Den additive model - Predikterede værdier

Predikterede værdier svarende til samme sol-gruppe er forbundet, og hældningen viser derfor landeforskellen (se kode s. 115)

Modellen **antager** samme forskel på lande, dvs. parallelle linier.

74 / 116

Mulig interaktion?

Hvad betyder interaktion mellem country og sol?

- ▶ at forskellen på landene (Finland vs. Polen) **afhænger af** om man kan lide sol eller ej (altså kategorien af sol)

eller **vendt den omvendte vej**:

- ▶ at effekten af sol (elskere vs. hadere) **afhænger af**, hvilket land, man bor i (altså kategorien af country)

Interaktion:

Effekten af den ene kovariat afhænger af, hvad den anden er.

75 / 116

Vurderinger af sol-effekt

Effekten af sol kunne tænkes at afhænge af landet (breddegraden eller vejret)

Før **antog** vi, at effekten var den samme i begge lande (additivitet=parallelle linier på plottet s. 74)

Vi opdeler nu efter land (helt separate T-tests):

Vitamin D for solelskere vs. solhadere:

- ▶ **i Finland:**
11.79 (5.64), 95% CI: (0.48, 23.10), P=0.04
- ▶ **i Polen:**
5.21 (3.11), 95% CI: (-1.01, 11.42), P=0.10

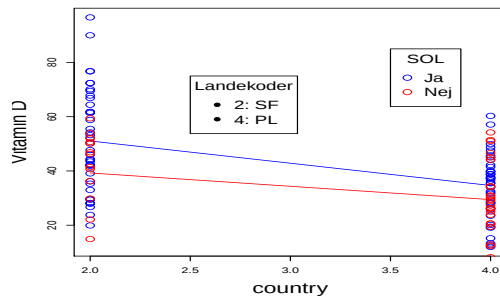
Er de to vurderinger af solvanernes betydning forskellige?

I så fald siger vi, at der er **interaktion**

76 / 116

Modellen med interaktion

Er der forskel på sol-effekterne i de to lande?

Ikke så meget, ser det ud til....

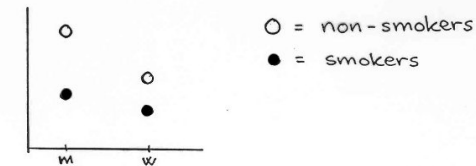
for linierne er *næsten* parallelle (fortsættes s. 82)

77 / 116

Vekselvirkning = Interaktion

Tænkt eksempel:

- To inddelingskriterier: køn og rygestatus
- Outcome: FEV₁

- Effekten af rygning **afhænger af** køn
- Forskellen på kønnene **afhænger af** rygestatus

78 / 116

Mulige forklaringer

- **biologisk kønsforskel** på effekt af rygning
 - holder vist ikke i praksis,
 - men eksemplet er jo også blot 'tænkt'
- måske ryger kvinderne ikke helt så meget
 - antal pakkeår confounder for køn
- måske virker rygningen som en **relativ** (%-vis) nedsættelse af FEV₁
 - kunne undersøges ved en longitudinal undersøgelse

79 / 116

Eksempel: Rygnings effekt på fødselsvægt

Table 10.1 Average Birth Weight of Children Born to Women with Different Amount and Duration of Smoking^a

Duration of smoking in pregnancy	Amount of smoking			All
	Mild	Moderate	Heavy	
–18 weeks	3.45 (n = 15)	3.42 (n = 12)	3.43 (n = 7)	3.44 (n = 34)
18–31 weeks	3.38 (n = 8)	3.40 (n = 10)	3.39 (n = 6)	3.39 (n = 24)
32+ weeks	3.35 (n = 5)	3.30 (n = 3)	3.18 (n = 9)	3.25 (n = 17)
All	3.41 (n = 28)	3.40 (n = 25)	3.32 (n = 22)	3.38 (n = 75)

^a Entries are average birth weight in kg.

80 / 116

Interaktion mellem mængden og varigheden af rygningen

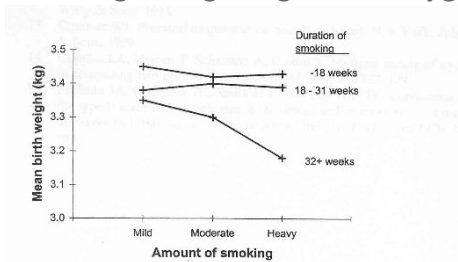

Figure 10.3 Interaction between duration and amount of smoking.

- Der er effekt af mængden, men **kun** hvis man har røget længe.
- Der er effekt af varigheden, og denne effekt **øges** med mængden.

Effekten af mængden **afhænger af**....
og effekten af varigheden **afhænger af**....

81 / 116

Interaktion mellem solvaner og land?

for Finland og Polen:

```
model3 = lm(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF")*sol,
            data=vitd3, na.action=na.exclude)
```

som giver outputtet

```
> anova(model3)
Analysis of Variance Table

Response: VitaminD

Df Sum Sq Mean Sq F value Pr(>F)
relevel(country, ref = "PL") 1 7021.8 7021.8 30.2872 2.291e-07 ***
sol 1 1594.1 1594.1 6.8760 0.009919 **
relevel(country, ref = "PL"):sol 1 270.1 270.1 1.1652 0.282652
Residuals 115 26661.6 231.8
---
```

Det ses her, at der **ikke** er signifikant interaktion ($P=0.28$)

82 / 116

Output vedr. interaktion, fortsat

```
> summary(model3)

Call:
lm(formula = VitaminD ~ relevel(country, ref = "PL") * sol, data = vitd3,
    na.action = na.exclude)

Coefficients:
              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)      29.438      2.986   9.858  <2e-16 ***
relevel(country, ref = "PL")SF      9.819      5.047   1.945  0.0542 .
solJa             5.205      3.855   1.350  0.1796
relevel(country, ref = "PL")SF:solJa  6.585      6.101   1.079  0.2827
---

> confint(model3)
              2.5 %    97.5 %
(Intercept)  23.523532  35.35339
relevel(country, ref = "PL")SF -0.179374  19.81674
solJa        -2.431013  12.84127
relevel(country, ref = "PL")SF:solJa -5.498914  18.66937
```

Fortolkningen af estimerne følger på de næste sider.

83 / 116

Fortolkning af estimer

Betydningen af de enkelte estimer, fra outputtet på forrige side:

- (Intercept)=29.438:
Det estimerede niveau (her blot gennemsnittet) af vitamin D for **referencegruppen**, dvs. solhadere fra Polen.
- relevel(country, ref = "PL")SF=9.819:
Finlands forspring frem for Polen for **sol-referencegruppen**, dvs. for solhadere
- solJa=5.205:
Effekten af at kunne lide sol vs. at hade den, for **country-referencegruppen**, dvs. for polakker

84 / 116

Estimater, fortsat

► `relevel(country, ref = "PL")SF:solJa=6.585:`

Den **ekstra effekt af soldyrkning i Finland**
i forhold til i Polen,

eller

Den **ekstra fordel af at være finne blandt soldykere**,
i forhold til blandt solhadere

Den totale effekt af solen i Finland er således
 $5.21 + 6.59 = 11.80$, som vi også fandt før, se s. 76

Denne **ekstra effekt** er ikke signifikant, men
konfidensintervallet er $(-5.50, 18.67)$, altså **meget bredt**, set i
relation til effekternes størrelse, så vi kan faktisk **ikke afgøre**,
om der er interaktion eller ej!!

85 / 116

Predikterede værdier - opsummeret

Referenceniveauerne er:

`country="PL", sol="Nej"`

Denne gruppe har et forventet vitamin D niveau på
`intercept=29.44`

For de andre niveauer skal der
adderes et eller flere ekstra led,
som angivet i skemaet.

Herved fremkommer de predikterede værdier,
(som her også blot er gennemsnittene)

solelsker?	country	
	Finland	Polen
ja	29.44	29.44
	+ 5.21	+ 5.21
	+ 9.82	
	+ 6.59	
	=51.05	=34.64
nej	29.44	29.44
	+ 9.82	
	=39.26	

86 / 116

Estimationsvenlig kode

Separate effekter af land: Udelad `country:`

```
model3.land = lm(VitaminD ~ sol + country:sol,
  data=vitd3, na.action=na.exclude)
```

```
> summary(model3.land)
```

```
Call:
lm(formula = VitaminD ~ sol + country:sol, data = vitd3, na.action = na.exclude)
```

Coefficients:

```
      Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)   39.257     4.069   9.647 < 2e-16 ***
solJa         11.790     4.728   2.494  0.0141 *
solNej:countryPL -9.819     5.047  -1.945  0.0542 .
solJa:countryPL -16.404     3.426  -4.787 5.07e-06 ***
---
```

```
> confint(model3.land)
```

```
      2.5 %      97.5 %
(Intercept)  31.196453  47.317833
solJa        2.424682  21.156032
solNej:countryPL -19.816737  0.179374
solJa:countryPL -23.191061 -9.616760
```


87 / 116

Estimationsvenlig kode, II

Separate effekter af sol: Udelad `sol:`

```
model3.sol = lm(VitaminD ~ country + country:sol,
  data=vitd3, na.action=na.exclude)
```

```
> summary(model3.sol)
```

```
Call:
lm(formula = VitaminD ~ country + country:sol, data = vitd3,
  na.action = na.exclude)
```

Coefficients:

```
      Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)   39.257     4.069   9.647 < 2e-16 ***
countryPL     -9.819     5.047  -1.945  0.0542 .
countrySF:solJa 11.790     4.728   2.494  0.0141 *
countryPL:solJa  5.205     3.855   1.350  0.1796
---
```

```
> confint(model3.sol)
```

```
      2.5 %      97.5 %
(Intercept)  31.196453  47.317833
countryPL    -19.816737  0.179374
countrySF:solJa 2.424682  21.156032
countryPL:solJa -2.431013  12.841269
```


88 / 116

Fokus på effekt af sol

Soldyrkere vs. solhadere, stadig kun Finland og Polen:

Model indeholder	estimat	CI
kun solvaner (T-test)	10.07	(3.63, 16.51)
solvaner og land	7.83	(1.91, 13.76)
solvaner, kun SF	11.79	(0.48, 23.10)
solvaner, kun PL	5.21	(-1.01, 11.42)

Confounding mellem land og sol giver forskellen i de to første linier.

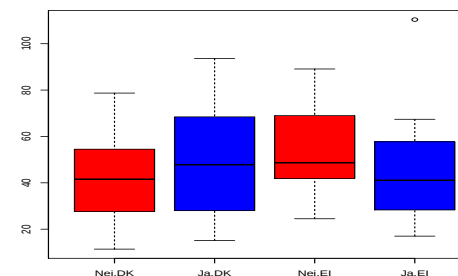
De to sidste linier viser den insignifikante interaktion ($P=0.28$)

89 / 116

Sammenligning, nu af Danmark og Irland

(ganske som Finland vs. Polen, s. 66 og 112)

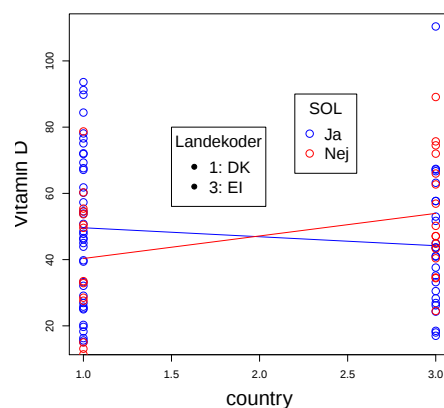
Forskellen på blå og røde viser effekterne af sol – og de ses at være modsatrettede!?

90 / 116

Sammenligning af Danmark og Irland

Prediktion i interaktionsmodel (dvs. gennemsnit), ganske som s. 77

91 / 116

Interaktion mellem solvaner og land?

for Danmark og Irland:

```
> model4 = lm(VitaminD ~ relevel(country, ref="EI")*sol,
+             data=vitd4, na.action=na.exclude)

> summary(model4)

Call:
lm(formula = VitaminD ~ relevel(country, ref = "EI") * sol, data = vitd4,
    na.action = na.exclude)

Coefficients:
              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)          53.956     5.370   10.047 2.28e-16 ***
relevel(country, ref = "EI")DK      -13.621     7.862   -1.733  0.0866 .
solJa              -9.756     6.878   -1.419  0.1595 .
relevel(country, ref = "EI")DK:solJa  19.038     9.597    1.984  0.0503 .
---
> confint(model4)
              2.5 %    97.5 %
(Intercept)  43.28688377  64.625616
relevel(country, ref = "EI")DK -29.23888864  1.997817
solJa        -23.41970551  3.907206
relevel(country, ref = "EI")DK:solJa -0.02691043  38.103879
```

92 / 116

Kommentarer til Danmark vs. Irland

Der er *næsten signifikant interaktion* ($P=0.0503$)

- ▶ men effekterne af sol er modsatrettede! - *mystisk...*
- ▶ Forskellen i sol-effekt kan være fra ca. 0 og helt op til en forskel på 38.1, svarende til, at danskere får en effekt på 38.1 nmol/l *mere* ud af at dyrke sol i forhold til Irland
- ▶ Det er godt nok en meget stor forskel.....
Vi kan ikke konkludere på sikkert grundlag her, vi ved simpelthen for lidt

93 / 116

△ Fokus på effekt af sol

Med den estimationsvenlige kode (svarende til s. 88) får vi variansanalysetabellen

```
model4.sol = lm(VitaminD ~ country + country:sol,
                 data=vitd4, na.action=na.exclude)
```

fås variansanalysetabellen

```
> anova(model4.sol)
Analysis of Variance Table

Response: VitaminD
          Df Sum Sq Mean Sq F value Pr(>F)
country    1    16    16.36   0.0355 0.8511
country:sol 2   1816   908.12   1.9679 0.1457
Residuals  90   41532   461.47
```

Testet `country:sol` er her et test for den *samlede* effekt af sol, for begge lande på en gang.

94 / 116

△ Fokus på effekt af sol, II

men til gengæld får vi de lande-specifikke effekter af sol:

```
> summary(model4.sol)
```

Call:

```
lm(formula = VitaminD ~ country + country:sol, data = vitd4,
    na.action = na.exclude)
```

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	40.336	5.741	7.026	3.94e-10 ***
countryEI	13.621	7.862	1.733	0.0866 .
countryDK:solJa	9.282	6.693	1.387	0.1689
countryEI:solJa	-9.756	6.878	-1.419	0.1595

95 / 116

Effekt af sol, alle 4 lande

Er der interaktion?

```
model5 = lm(VitaminD ~ relevel(country,ref="PL")*sol,
             data=vitd1, na.action=na.exclude)
```

```
> anova(model5)
Analysis of Variance Table

Response: VitaminD
          Df Sum Sq Mean Sq F value    Pr(>F)
relevel(country, ref = "PL")  3  10374   3458.0  10.3952 2.134e-06 ***
sol                          1    903    903.4   2.7156  0.1009
relevel(country, ref = "PL"):sol  3   2777    925.7   2.7828  0.0420 *
Residuals                    205  68194    332.7
```

Her er estimerterne ret svære at fortolke, som vi tidligere så, og vi fokuserer her på test af interaktion.

96 / 116

Effekt af sol, alle 4 lande, II

Estimater for sol-effekt, for hvert land separat

Her bruges i stedet den estimationsvenlige kode:

```
model5 = lm(VitaminD ~ relevel(country,ref="PL") +
            relevel(country,ref="PL"):sol,

> summary(model5)

Call:
lm(formula = VitaminD ~ relevel(country, ref = "PL") + relevel(country,
  ref = "PL"):sol, data = vitd1, na.action = na.exclude)

Coefficients:
            Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)    29.438      3.577   8.230 2.15e-14 ***
relevel(country, ref = "PL")DK      10.897      6.046   1.802  0.0730 .
relevel(country, ref = "PL")SF       9.819      6.046   1.624  0.1059 .
relevel(country, ref = "PL")EI      24.518      5.795   4.231 3.51e-05 ***
relevel(country, ref = "PL")PL:solJa  5.205      4.618   1.127  0.2610
relevel(country, ref = "PL")DK:solJa  9.282      5.682   1.633  0.1039
relevel(country, ref = "PL")SF:solJa 11.790      5.664   2.082  0.0386 *
relevel(country, ref = "PL")EI:solJa -9.756      5.839  -1.671  0.0963 .
```

Konfidensgrænser udeladt af pladshensyn

97 / 116

APPENDIX

med R-programbidder svarende til nogle af slides

- ▶ Figurer: s. 100, 107, 112
- ▶ T-tests mv.: s. 102, 104
- ▶ Ensidede ANOVA: s. 105ff
- ▶ Tosidede ANOVA: s. 113-115

98 / 116

Indlæsning af Vitamin D data

Slide 3

```
vitd <-
read.table("vitamin.txt", header=T)

vitd$country <- factor(vitd$land, levels=c(1,2,4,6),
  labels=c("DK", "SF", "EI", "PL"))
vitd$sunexp <- factor(vitd$sun, levels=1:3,
  labels=c("Avoid sun", "Sometimes in sun", "Prefer sun"))
vitd$log2vitd <- log2(vitd$VitaminD)
vitd$lvitdintake <- log2(vitd$vitdintake)
vitd$sol <- factor(vitd$sunexp,
  levels=c("Avoid sun", "Sometimes in sun", "Prefer sun"),
  labels=c("Nej", "Ja", "Ja"))

vitd1 <- subset(vitd, category==2)
```

99 / 116

Boxplots

Slide 3

```
vitd2 <- subset(vitd1, country %in% c("DK","EI"))

boxplot(VitaminD~factor(country), data=vitd2)
```

Slide 33

```
boxplot(VitaminD~factor(country), data=vitd1)
```

100 / 116

Summary statistics

Slide 4

```
install.packages("doBy")
library(doBy)

vitd2$VitD = vitd2$VitaminD

summaryBy(VitD ~ country, data = vitd2,
  FUN = function(x) { c(length=length(x),
    mean = mean(x,na.rm=T),
    min = min(x,na.rm=T),
    max = max(x,na.rm=T),
    sd = sd(x,na.rm=T))})
```

101 / 116

Uparret T-test

Slide 7-8

```
t.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)
t.test(VitaminD ~ country, data=vitd2, var.equal=TRUE)

var.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)
```

102 / 116

Dimensionering i R

Slide 23-25

```
install.packages("TeachingDemos")
library(TeachingDemos)

sqrt(sigma.test(vitd2$VitaminD[vitd2$country=="DK"], sigma = 1)$conf.int)
sqrt(sigma.test(vitd2$VitaminD[vitd2$country=="EI"], sigma = 1)$conf.int)

power.t.test(n = NULL, delta = 5, sd = 20, sig.level = 0.05,
  power = 0.8, type = c("two.sample"),
  alternative = c("two.sided"))
```

Se også s. 25

103 / 116

Nonparametrisk uparret test i SAS

Slide 29-30

Mann-Whitney test

```
wilcox.test(VitaminD ~ country, data=vitd2)

install.packages("exactRankTests")
library(exactRankTests)

wilcox.exact(VitaminD ~ country, exact=T, data=vitd2)
```

For små samples er det eksakte test påkrævet

104 / 116

Ensidet ANOVA i R

Slide 37ff

```
model1 = lm(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF"),
            data=vitd1, na.action=na.exclude)
anova(model1)
summary(model1)
confint(model1)

bartlett.test(VitaminD ~ country, data=vitd1)
```

105 / 116

Levenes test for identiske spredninger

Slide 45

```
install.packages("lawstat")
library(lawstat)

levene.test(vitd1$VitaminD, vitd1$country)
levene.test(vitd1$VitaminD, vitd1$country, location="mean")
```

106 / 116

Modelkontrolplots for Vitamin D eksemplet

Slide 44

Den første modelkontrolfigur (which=1), giver residualer mod predikterede værdier.

```
plot(model1, which=1)
```

Slide 47

To-gange-to layout med alle de automatiske modelkontrolfigurer:

```
par(mfrow=c(2,2))
plot(model1)
```

107 / 116

Welch test - ANOVA for uens varianser

Slide 49

```
install.packages("onewaytests")
library(onewaytests)

welch.test(VitaminD ~ country, data=vitd1)
```

108 / 116

Tukey korrektion for vitamin D

Slide 56-57

```
model2 = aov(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF"),
             data=vitd1, na.action=na.exclude)
```

```
TukeyHSD(model2)
```

109 / 116

Non-parametrisk Kruskal-Wallis test

Slide 61

```
kruskal.test(VitaminD ~ country, data=vitd1)
```

Bemærk:

Det er uvist, hvordan man i R får en eksakt vurdering af Kruskal-Wallis testet.....

110 / 116

Optælling af solvaner

Slide 63

```
vitd$sol <- factor(vitd3$sunexp,
                  levels=c("Avoid sun", "Sometimes in sun", "Prefer sun"),
                  labels=c("Nej", "Ja", "Ja"))
```

```
soltab = table(vitd3$country, vitd3$sol)
prop.table(soltab, 1) * 100
```

```
percent <- function(x){x[2]/(sum(x))}
addmargins(soltab,
           FUN = list("sum", list("sum", "percent")))
```

111 / 116

Box-plot, opdelt efter to kategorier

Slide 66

```
vitd2$sol <- factor(vitd2$sunexp,
                   levels=c("Avoid sun", "Sometimes in sun", "Prefer sun"),
                   labels=c("Nej", "Ja", "Ja"))
```

```
boxplot(VitaminD~sol*factor(country),
        data=vitd3, col=c("red", "blue"))
```

Slide 90

Ganske som ovenfor, blot i en anden dataframe.

112 / 116

Additiv tosidet ANOVA

dvs. uden interaktion

Slide 69-70

```
model2 = lm(VitaminD ~ relevel(country, ref="SF") + sol,
            data=vitd3, na.action=na.exclude)
anova(model2)
summary(model2)
confint(model2)
```

113 / 116

Modelkontrolplots for Vitamin D eksemplet

Slide 73

Dette svarer til modelkontrollen s. 47, blot kun de 2 øverste figurer:

```
par(mfrow=c(1,2))
plot(model2,which=1)
plot(model2,which=2)
```

114 / 116

Figurer af predikterede værdier

Slide 74

```
vitd3$land=as.numeric(vitd3$country)
vitd3.ja <- subset(vitd3, sol %in% c("Ja"))
vitd3.nej <- subset(vitd3, sol %in% c("Nej"))

ny.country=c("SF","SF","PL","PL")
ny.sol=c("Ja","Nej","Ja","Nej")
ny = data.frame(country=ny.country, sol=ny.sol)
pred2 = predict(model2, ny)
cbind(ny.country,ny.sol,pred2)

plot(vitd3.ja$land, vitd3.ja$VitaminD,
     ylab="Vitamin D", xlab="country",
     pch=1, col="blue", cex.lab=1.8, cex=1.5)
segments(2,pred2[1],x1=4,y1=pred2[3],col="blue")
points(vitd3.nej$land, vitd3.nej$VitaminD,
       pch=1, col="red", cex=1.5)
segments(2,pred2[2],x1=4,y1=pred2[4],col="red")
legend(3.5, 85, legend=c("Ja", "Nej"), title="SOL",pch=1,
      col=c("blue", "red"), cex=1.5)
legend(2.5, 75, legend=c("2: SF", "4: PL"),
      title="Landekoder",pch=20,
      col="black", cex=1.5)
```

Tilsvarende kode for s. 77 og 91

115 / 116

Tosidet ANOVA med interaktion

Slide 82, 83

```
model3 = lm(VitaminD ~
            relevel(country, ref="PL")*sol,
            data=vitd3, na.action=na.exclude)
anova(model3)
summary(model3)
```

116 / 116

